

Rozprawa doktorska przygotowana pod opieką naukową dr. hab. Macieja Czerwińskiego, prof. UJ
Pojęcie Europy i jego profile w chorwackich i serbskich dyskursach medialnych po 2007 roku

Autoreferat

1. Wprowadzenie

Rozprawa *Pojęcie Europy i jego profile w chorwackich i serbskich dyskursach medialnych po 2007 roku* miała na celu zbadanie struktur językowych, które konstytuowały znaczenie Europy w prasie Chorwacji i Serbii. Rozważania w niej przedstawione wychodziły od założenia, zgodnie z którym dyskursywne reprezentacje Europy są historycznie zmienne, a ich treść zależy od kontekstu kulturowego, społecznego i politycznego, uwarunkowanego przez procesy zarówno długiego, jak i krótkiego trwania.

Kontekst ten w pierwszym rzędzie wyznaczała sytuacja, w której w momencie pisania rozprawy Serbia pozostawała poza granicami Unii Europejskiej, a Chorwacja przystąpiła do wspólnoty kilka lat wcześniej. Ponadto w ramach czasowych pracy, począwszy od 2007, a skończywszy na 2017 roku, mieści się szereg wydarzeń, które mogą wpływać na kształt badanych dyskursów: światowy kryzys finansowy po 2008 roku, ogłoszenie niepodległości przez Kosowo w 2008 roku, kulminacja europejskiego kryzysu dłużniczego w 2012 roku, wybuch wojny na Ukrainie w 2014 roku, eskalacja kryzysu migracyjnego w 2015 roku i wyjście Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej w 2017 roku.

Wydawało się, że nie bez znaczenia będzie też długie trwanie lokalnych tradycji kulturowych – pojęcie Europy odgrywało w nich bowiem rolę już w czasach dużo wcześniejszych aniżeli początki integracji europejskiej. Stąd też dla Chorwacji istotnym kontekst mogły stanowić ilirystyczne toposy mostu, wczesnonowożytnie mity przedmurza – wyrażające ambiwalentny stosunek wobec europejskiego Zachodu – a także okcydentalizm, o genezie przede wszystkim w

nowoczesnym liberalizmie. Również i w Serbii obecny był mit przedmurza, a także topika mostu; okcydentalizm pojawił się jako barokowa pożyczka z Rosji, ale współistniał zawsze z toposem „zgniłego Zachodu”.

Zgodnie z przyjętymi założeniami, tendencje społeczne i kulturowe mają swoje wykładniki językowe. Dyskurs bowiem – w zależności od perspektywy filozoficznej – bądź to ma moc konstruowania stosunków społecznych, bądź to służy legitymizacji relacji władzy. Zgodnie ze spostrzeżeniami analityków dyskursu, przekonania o charakterze ideologicznym mogą przejawiać się na każdym poziomie czy też w każdym subsystemie języka. Szczególną rolę odgrywa argumentacja, a także heteroglotyczny charakter znaków, które mogą aktualizować rozmaite ideologiczne subkody języka. Dociekania prowadzone były na dużym korpusie artykułów z reprezentatywnych tytułów prasowych, wychodząc od założenia, że przy użyciu narzędzi korpusowych dają się zaobserwować wśród wymienionych zjawisk trendy długoterminowe i pozwalające się uogólnić. Ustalane fakty starano się interpretować możliwie interdyscyplinarnie, nawiązując do wyników dociekań innych dyscyplin naukowych o podobnym przedmiocie zainteresowania.

2. Ogólne cele badań

W ramach badań prowadzonych na zgromadzonym materiale stawiano sobie szereg zasadniczych pytań. Podstawowe dotyczyło tego, jakie struktury dyskursywne stosowane były w odniesieniu do Europy w chorwackiej i serbskiej jakościowej prasie codziennej między 2007 a 2017 rokiem. Ten ogólny cel należało uszczegółowić o obserwacje dotyczące klasyfikacji odkrywanych struktur w zależności od domeny semantycznej czy też tematu. Nie bez znaczenia było oddziaływanie profilu ideologicznego medium, a także wpływ kraju wydania na preferowane struktury. Istotne było wreszcie zaobserwowanie zmienności struktur w czasie, zdradzającej skutki wydarzeń pozajęzykowych wyznaczających kontekst społeczno-polityczny badanego dyskursu.

3. Struktura pracy

W rozprawie zawarto czternaście rozdziałów. W pierwszym rozdziale pracy omówiony został w skrócie kontekst kulturowy konceptu europejskości w tradycji Chorwacji i Serbii (*Topika europejska w chorwackiej i serbskiej tradycji kulturowej*). W dalszej kolejności przybliżona została literatura naukowa, traktująca o pokrewnych tematach (*Przegląd literatury*). Następnym krokiem

było przedstawienie pojęć i narzędzi stosowanych w praktycznych badaniach nad tekstami (*Metodologia*). Szczegółowo opisane zostanie rozumienie pojęcia korpusu, słów kluczowych, kolokacji, konkordancji, a także modelu tematycznego. Kolejny rozdział przybliżył badany korpus tekstów wraz z kryteriami ich doboru (*Korpus*). W dalszej kolejności przedstawiona została logika przeprowadzonych badań nad reprezentacjami Europy w chorwackich i serbskich dyskursach medialnych o Europie (*Stale miejsca chorwackich i serbskich dyskursów o Europie*). Następnie objaśnione zostały potencjalne wieloznaczności w tłumaczeniu samego leksemu Europa na język chorwacki, a także jego ewentualna polisemia w omawianych dyskursach medialnych Serbii i Chorwacji (*Więcej niż przyładek? Tłumaczenia i znaczenia leksemu 'Europa' w chorwackim i serbskim*). Przy tej okazji poruszony zostanie problem wykorzystania figury retorycznej personifikacji Europy.

Kolejnym krokiem była ilościowa analiza zgromadzonych materiałów, która pozwoliła zweryfikować założoną strukturę badań (*Dyskursy o Europie w mediach chorwackich i serbskich 2012-2017 w świetle analizy kolokacji i tematów*).

Od tak ogólnego podejścia nastąpiło przejście do szczegółowych badań nad dyskursywną konstrukcją map mentalnych Europy w prasie chorwackiej i serbskiej (*Mapy mentalne Europy w dyskursach chorwackich i serbskich*). Wskazówki ilościowe dotyczące użycia różnorodnych nazw europejskich subregionów zostały zbadane jakościowo w konkordancjach, co umożliwiło sformułowanie hipotez związanych z rzeczywistym uzusem prasy chorwackiej i serbskiej.

Kolejnym aspektem pojęcia Europy, który został omówiony, była problematyka migracyjna, od niedawna stanowiąca istotny element dyskursów medialnych i politycznych (*Azyl i twierdza. Chorwackie i serbskie dyskursy o Europie i migracji – przykłady i interpretacje*). Analiza skupiła się na różnicach w ramowaniu i profilowaniu aktorów tego podtypu dyskursu w zależności od medium i jego kraju pochodzenia.

Uwaga została poświęcona również językowym reprezentacjom regionu Europy Południowo-Wschodniej czy Bałkanów, które w badanym korpusie są postrzegane przede wszystkim przez pryzmat trudnych relacji sąsiedzkich (*Dzika Europa? Bałkany i Europa Południowo-Wschodnia w chorwackich i serbskich dyskursach o Europie*). Głównym celem tych badań było sprawdzenie, na ile obecne są stereotypowe motywy reprezentujące tzw. dyskursy bałkanistyczne.

W dalszej kolejności przedstawione zostały wyniki badań nad dyskursywną reprezentacją politycznego aspektu pojęcia Europy w mediach chorwackich i serbskich (*Między europeizacją*

i eurokracją. *Polityczny aspekt chorwackiego i serbskiego pojęcia Europy*). Sprawdzone zostało, przy użyciu jakich środków językowych, a także jak często analizowane media przedstawiają polityczne instytucje europejskie.

Następny aspekt poddany analizie stanowił komponent ekonomiczny (*Europa interesów. Ekonomiczny aspekt chorwackiego i serbskiego pojęcia Europy*). Wskazówki z modelu tematycznego, a także badanie kolokacji umożliwiły odtworzenie tego, jak media chorwackie i serbskie modelują relację lokalnych ekonomii z konceptem Europy jako wspólnego rynku, ale i wzorca rozwoju gospodarczego.

Osobny rozdział poświęcony został aksjologicznemu komponentowi pojęcia Europy w mediach chorwackich i serbskich (*Europa wartości. Aksjologiczny aspekt pojęcia Europy w dyskursach chorwackich i serbskich*). Wprawdzie żaden z wcześniej omówionych aspektów nie jest neutralny, a dyskursywnie konstruowane relacje przeważnie noszą konotacje pozytywne bądź negatywne, to szczególną rolę w mediach odgrywają wypowiedzi i debaty z udziałem osób publicznych, w których mowa jest o katalogach „wartości europejskich” czy „dążeniu do europejskich standardów”.

Całość zamknięta została krótką analizą poświęconą ewolucji konotacji kryzysowych, przypisywanych pojęciu Europy (*Kryzys jako przelom czy kryzys jako codzienność: dyskursy o Europie w kryzysie na łamach prasy chorwackiej i serbskiej*). Jej celem było ustalenie, na ile zmieniały się one w czasie i na ile zmiany te można wiązać z wydarzeniami, które naznaczyły kontekst społeczny, polityczny i ekonomiczny ram czasowych niniejszych badań.

4. Kontekst kulturowy i dyscyplinarny pracy

Przyjąwszy założenie o nowoczesnej genezie topiki europejskiej, ale i jej rozwoju na tle starszej kultury, próbowano uplasować zarówno toposy chorwackie, jak i serbskie na skali rozciągającej się od okcydentalizmu do antyokcydentalizmu. Opisano zatem źródła i późniejsze reaktualizacje pojawiających się w obu krajach mitów przedmurza, metafor mostu, toposu zgniłego Zachodu, a także okcydentalistycznej modernizacji.

Istotnym punktem odniesienia dla badań zawartych w rozprawie była zbliżona tematycznie literatura naukowa. Dużą jej część stanowi nurt badań nad kulturową historią reprezentacji Bałkanów jako Innego „prawdziwej”, zachodniej Europy. Dużo uwagi w politologii

poświęcono również analizie dyskursów o tożsamości europejskiej Chorwacji i Serbii w latach 90. XX wieku i pierwszej połowie początkowej dekady XXI stulecia.

5. Metodologia i korpus

Kolejnym krokiem było zdefiniowanie pojęć i przedstawienie narzędzi, umożliwiających operacjonalizację celów badawczych w praktycznej analizie tekstów. Kluczowe były tu koncepcje korpusu, słów kluczowych, kolokacji, konkordancji, a także modelu tematycznego. Jest to instrumentarium spod znaku korpusowej analizy dyskursu, która pozwala na przestudiowanie bardzo dużych zbiorów danych przy jednoczesnej triangulacji obserwacji pochodzących z różnych podejść.

Punktem wyjścia dla badań był duży korpus 19 919 artykułów opublikowanych w latach 2007-2017 w chorwackich dziennikach *Večernji list* i *Novi list*, a także serbskich gazetach *Politika* oraz *Danas*. Kryterium doboru była reprezentatywność mediów – miały one reprezentować odmienne profile ideologiczne, a z drugiej strony, w miarę możliwości, posiadać wysoki nakład. Dociekania skupiły się na tzw. prasie jakościowej i notkach prasowych, biorąc sobie za cel ujawnienie tylko pozornego obiektywizmu tego gatunku i tego typu mediów. Zauważyć też trzeba, że badany korpus był rezultatem procedury losowego próbkowania, która pozwoliła obniżyć liczbę tekstów poddanych analizie.

6. Mapa problematyki

Badania nad pojęciem Europy niejako musiały zostać zainaugurowane znalezieniem jego odpowiednika w języku chorwackim i serbskim. Zwłaszcza w pierwszym standardzie należało zdać sprawę z aktualnego usus, w którym jako postać nienacechowana funkcjonuje wyłącznie *Europa* – zaś w standardzie serbskim *Evropa*. Od początku istotna była także świadomość mającej metonimiczną genezę polisemii pojęcia Europy w dyskursach medialnych Serbii i Chorwacji, odnoszącego się do kontynentu, jego Zachodu w sensie geopolitycznym, a także do Unii Europejskiej. Odkryto przy tej okazji istotny udział spersonifikowanych reprezentacji Europy, przeważnie odnoszących się do Unii Europejskiej.

Kolejnym krokiem była najogólniejsza ilościowa analiza zgromadzonych materiałów, która pozwoliła zweryfikować założoną strukturę badań. W wyniku analizy i klasyfikacji kolokacji słowa kluczowego *Europa / Evropa* 'Europa', a także na podstawie rezultatów modelowania

tematycznego udało się wyróżnić szereg aspektów semantycznych pojęcia Europy: lokatywny – związany z geografą symboliczną, polityczny, ekonomiczny czy aksjologiczny. Procedura badawcza pozwoliła także zaobserwować także liczne stałe miejsca chorwackich i serbskich dyskursów o Europie. Należała do nich tematyka związana z migracją, personifikacje kontynentu, a także przekonanie o pogrążeniu w kryzysie. Już na tym etapie możliwe było postawienie wstępnych hipotez w odniesieniu do różnic w profilowaniu pojęcia między dziennikami reprezentującymi odmienne poglądy, a także między dwoma badanymi krajami.

7. Aspekty europejskości w dyskursach chorwackich i serbskich

W dalszej kolejności szczegółowo przeanalizowano dyskursywną konstrukcję **map mentalnych** Europy w prasie chorwackiej i serbskiej. Wskazówki ilościowe dotyczące użycia różnorodnych nazw europejskich subregionów zostały następnie zbadane jakościowo w konkordancjach, co umożliwiło sformułowanie hipotez związanych z rzeczywistym uzusem prasy chorwackiej i serbskiej. Przede wszystkim można było zauważyć, że chorwackie tożsamościotwórcze projekty z dziedziny geografii symbolicznej poniosły względną porażkę: Chorwacja i Serbia wciąż najczęściej zaliczane są do tego samego regionu Europy Południowo-Wschodniej (*Jugoistočna Europa / Evropa*). Obszar, a więc denotacja tego regionu jest zarówno w prasie serbskiej, jak i chorwackiej przeważnie jednakowa. Jest to w pierwszym rzędzie region obejmujący państwa byłej Jugosławii (Słowenię, Chorwację, Bośnię i Hercegowinę, Serbię, Czarnogórę, Kosowo, Macedonię), państwa bałkańskie w ogóle (Albanię, Bułgarię, Grecję, także Rumunię, być z tego powodu też Węgry bądź Turcję?), wreszcie zupełnie jednostkowo Ukrainę. Co do konotacji, syntagma ma często charakter eufemistyczny – celem użycia eufemizmu jest zaś neutralizacja negatywnych skojarzeń związanych z Bałkanami.

Pojęcie Europy Środkowej używane jest rzadziej, choć użycia poświadczają, że określenie *Srednja Europa* w odniesieniu do własnego kraju specyficzne jest tylko dla Chorwacji. W prasie serbskiej (*Centralna Evropa*) przeważnie oznacza ono kraje grupy wyszehradzkiej i państwa bałtyckie. Dyskursy medialne – zarówno chorwackie, jak i serbskie – posługują się także kategorią Europy Wschodniej (*Istočna Europa / Evropa*), najczęściej reaktualizując zimnowojenny podział na Wschód i Zachód. Analizie poddano także znaczenia takich pojęć jak Europa Zachodnia (*Zapadna Europa / Evropa*), Północna (*Severna / Sjeverna E.*) i Południowa (*Južna E.*), a także serce (*srce*) Europy

– co ciekawe, przez prasę chorwacką częściej lokowane na Zachodzie kontynentu, a przez serbską na jego południu.

Inny omówiony aspekt pojęcia Europy stanowiła problematyka **migracyjna**, w zasadzie dopiero od 2015 roku stanowiąca istotny element dyskursów medialnych i politycznych w Chorwacji i Serbii. Analiza skupiła się na różnicach w ramowaniu i profilowaniu aktorów tego podtypu dyskursu w zależności od medium i jego kraju pochodzenia. Okazuje się, że po 2015 roku to prasa konserwatywna obu krajów częściej poruszała tę tematykę w ramach dyskursów europejskich. Chorwacka prasa konserwatywna nieco częściej odwoływała się do kwestii tożsamości wyznaniowej, zaś serbska prasa centroprawicowa zdawała się wykorzystywać topos humanitaryzmu w konstruowaniu negatywnie nacechowanych reprezentacji Zachodu. Zarówno w Chorwacji, jak i w Serbii – i to niezależnie od profilu ideologicznego medium – wraz z upływem czasu w dyskursach o Europie termin *izbeglica / izbjeglica* ‘uchodźca’ ustępował bardziej uniwersalnemu *migrant*. Dało się ustalić, że określenie to w badanym dyskursie posiada negatywą prozodię semantyczna, a przez to – współtworzy obraz Europy pogrążonej w kryzysie.

Kolejny rozdział poświęcono językowym reprezentacjom Europy Południowo-Wschodniej czy **Bałkanów** w ramach dyskursów o Europie. Stereotypowe motywy reprezentujące tzw. dyskursy bałkanistyczne reprodukowane były przede wszystkim w ramach „bałkanizmu zbanalizowanego”, przejawiającego się w regularnym użyciu słów kluczowych takich jak *stabilnost, stanje, situacija, mir, sigurnost* itd., dużo rzadziej stosowanych np. w dyskursie prasowym dotyczącym Europy Zachodniej. Odrębną kwestię stanowił temat trudnych relacji sąsiedzkich – Chorwacji z Serbią i Serbii z Kosowem – omawianych w ramach dyskursów o Europie. Bardziej zniuansowane językowe obrazy relacji z sąsiadem przedstawiały media liberalne. Konserwatywne dzienniki częściej oferowały negatywne reprezentacje państwa sąsiedzkiego, choć strategie stosowane przez media chorwackie w odniesieniu do Serbii i przez media serbskie w stosunku do Kosowa były zupełnie odmienne. W pierwszym wypadku charakterystyczne były sensacjonalistyczne cytaty z prasy serbskiej – często bez podania konkretnego źródła. Natomiast nieliberalna prasa serbska przede wszystkim ignorowała jakiegokolwiek kosowsko-albańskie źródła dotyczące Kosowa i skupiała na bardzo ogólnej perspektywie dyplomatycznej czy geopolitycznej.

Następnie uwagę zwrócono na dyskursywną reprezentację **politycznego** aspektu pojęcia Europy w mediach chorwackich i serbskich. Sprawdzono, przy użyciu jakich środków językowych, a także jak często media przedstawiają polityczne instytucje europejskie. Osobnym

elementem rozważań była kwestia dyskursywnej konstrukcji asymetrii w relacjach między wspomnianymi instytucjami a Chorwacją czy Serbią. Okazało się, że w całym korpusie dominuje perspektywa integracji europejskiej – a więc wstąpienia do Unii Europejskiej jako ostatecznego celu. Stąd też popularność metafory drogi, stąd też bardzo pozytywne nacechowanie słowa kluczowego ‘wejście’. Instytucje takie jak Komisja czy Rada Europejska w badanych dyskursach jawią się jako autorytety i istotne podmioty polityczne. Ustalają one fakty wiążące dla Chorwacji i Serbii, mogą też stawiać warunki. Od nich zależą postępy w procesie integracji europejskiej. W wymienionych aspektach postrzeganie politycznych komponentów znaczenia pojęcia Europy jest podobne w Chorwacji i Serbii. Pewne różnice zarysowują się w dyskursywnych reprezentacjach Europy w odniesieniu do Parlamentu Europejskiego. W dyskursach serbskich jest on aktywnym podmiotem, którego funkcją w stosunku do Serbii jest przede wszystkim ‘wydawanie rezolucji’, natomiast w Chorwacji komentuje się szczegółowo proces wyborczy do europarlamentu – choć praktycznie wyłącznie w ramach list krajowych.

Szczególną rolę odgrywa dyskurs asymetrycznych relacji z Komisją Europejską. Wprawdzie na poziomie języka relacje z instytucjami europejskimi takimi jak Komisja Europejska mogą być przy użyciu czasowników profilowane jako bardziej asymetryczne niż przed akcesją, w rzeczywistości jednak pozycja państwa kandydackiego jest dużo mniej pewna. Leksyka dotycząca niezobowiązujących zaleceń i audytów, szeroko rozpowszechniona w odniesieniu do kandydatów do Unii Europejskiej, maskuje zatem rzeczywiste stosunki.

Następnym poddanym analizie aspektem semantycznym pojęcia Europy był jego komponent **ekonomiczny**. Wskazówki z modelu tematycznego, a także badanie kolokacji umożliwiły rekonstrukcję tego, jak media chorwackie i serbskie modelują relację lokalnych ekonomii z konceptem Europy jako wspólnego rynku, ale i wzorca rozwoju gospodarczego. Przede wszystkim w obu krajach, niezależnie od profilu ideologicznego medium, obecne były dyskursywne reprezentacje Europy jako ekonomicznego *tertium comparationis* dla Chorwacji czy Serbii. W przypadku tej ostatniej zauważalnym trendem było jednak porównanie potencjału ekonomicznego zarówno w odniesieniu do Unii Europejskiej, jak i Chin czy Rosji. Ekonomiczny komponent znaczenia Europy bardziej rozbudowany był w mediach chorwackich. Modelowanie tematyczne wskazywało między innymi na obecność tematyki wspólnego rynku, który – jak pozwoliło zaobserwować badanie reprezentatywnej próbki artykułów – rozpatrywany był przede wszystkim w kontekście asymetrii relacji chorwackich podmiotów gospodarczych z europejskimi

centrami. Poruszano także kwestię funduszy europejskich, choć analiza leksyki pokazała, że uwagę skupiano na ilościowej efektywności ich wykorzystania (*učinkovito* 'efektywne', *uspješno* 'z powodzeniem', *korištenje* 'wykorzystanie', *povlačenje* 'pozyskiwanie'), zaś w niewielkim tylko stopniu omawiano ich konkretne przeznaczenie.

Omówiono także **aksjologiczny** komponent pojęcia Europy w mediach chorwackich i serbskich. Wprawdzie żaden z wcześniej omówionych aspektów nie był neutralny, a dyskursywnie konstruowane relacje przeważnie nosiły konotacje pozytywne bądź negatywne, ale z osobna należało wyjaśnić, dlaczego szczególną rolę w mediach odgrywają wypowiedzi i debaty z udziałem osób publicznych, w których mowa jest m. in. o katalogach „wartości europejskich” – takich jak decentralizacja, demokracja lokalna, tolerancja, zrozumienie, szacunek, rządy prawa, wolność mediów, niezależność sądownictwa – czy „dążeniu do europejskich standardów”. To właśnie tego rodzaju podtyp dyskursu o Europie najlepiej świadczy o bardzo silnym przekonaniu co do teleologicznego charakteru procesów integracyjnych. Dowodzi tego ich metaforyczne ramowanie – złożone porównania do drogi, na której instytucje unijne pełnią funkcję regulatorów ruchu, gdzie istotna jest otwarta perspektywa i na której stawia się kolejne kroki. Wśród wartości kojarzonych z Europą wysoko plasują się standardy – nie tylko „europejski standard”, o którego osiągnięciu często wspominają politycy, ale i szereg norm prawnych, których spełnienie jest pożądanym celem politycznym.

Rozprawę zamyka krótka analiza ewolucji konotacji **kryzysowych**, przypisywanych pojęciu Europy. Jej celem było ustalenie, na ile zmieniały się one w czasie i na ile zmiany te można wiązać z wydarzeniami, które naznaczyły kontekst społeczny, polityczny i ekonomiczny ram czasowych niniejszych badań. Kryzys stawał się konotacją europejskości stopniowo i uwidacznia się wyraźnie pod koniec badanego materiału, a jego dyskursywnymi wykładnikami są językowe obrazy konfrontacji, ale i strachu. Ów specyficzny „dyskurs kryzysowy” operował przede wszystkim szeregiem charakterystycznych czasowników: *suočavati (se)* 'mierzyć (się)' *suočiti (se)* 'zmierzyć (się)', *nalaziti (se)* 'znajdować (się)' czy *bojati (se)* 'bać (się)'. Dwuznaczność stosunku do Europy – jednocześnie naznaczonego przez teleologię i poczucie kryzysu – wykorzystywana jest przez polityków, którzy mogą dzięki niej prezentować się w swoim stosunku do Unii Europejskiej jako trzeźwi realści.

8. Podsumowanie

Prezentowane wyniki stanowią opis stanu dyskursu publicznego o pojęciu Europy, z jakim Chorwacja i Serbia wkraczają w trzecią dekadę XXI wieku. Główne znaczenia pojęcia Europy w Chorwacji i Serbii charakteryzowane są zatem przez sprzeczność między jej euroentuzjastycznym profilowaniem, przedstawiającym integrację europejską jako uwieńczenie wysiłków historycznych z jednej strony, a z drugiej – przeświadczeniem o pogrążeniu w kryzysie bez precedensu.

Analizy poszczególnych aspektów semantycznych pojęcia Europy wykazały, że w dyskursie prasy głównonurtowej zarówno w Chorwacji, jak i w Serbii pojawiają się raczej dalekie echa okcydentalistycznego euroentuzjazmu, z rzadkimi odwołaniami do toposu zgniłego Zachodu w prasie konserwatywnej. Przede wszystkim jednak badane profile ideologiczne i narodowe cechują się jedynie wyjątkowymi nawiązaniem do lokalnej tradycji kulturowej.

Zróźnicowanie profili ideologicznych, wyraźnie zauważalne w prasie serbskiej tylko z uwagi na wyjątkowo otwarcie opozycyjny charakter dziennika *Danas*, w Chorwacji jest niewielkie. Wynika to po części z panującego w głównym nurcie konsensusu co do spraw europejskich, ale także ze stanu dziennikarstwa i dużego udziału tekstów agencyjnych. Dlatego też zdiagnozowane różnice pomiędzy dyskursami zależały w większym stopniu od państwa ich pochodzenia. Istotnym czynnikiem dystynktywnym była tu niewątpliwa rzeczywistość polityczna i ekonomiczna, jaką jest od 2013 roku członkostwo Chorwacji w Unii Europejskiej.

Rozprawę zamyka podsumowanie, które w tak niepewnych okolicznościach nie podejmuje się prognoz co do przyszłego rozstrzygnięcia sprzeczności między dyskursami o integracji europejskiej jako celu samym w sobie i reprezentacjami Europy pogrążonej w kryzysie. Nie wydaje się też zasadnym wyrokowanie o tym, czy tradycje lokalne będą kiedykolwiek odgrywały większą rolę w dyskursach publicznych o europejskości. Stosunek do niej w zbadanej dekadzie kształtowany był bowiem w pierwszym rządzie pod wpływem dyskursów pochodzących z ogólnoeuropejskiej sfery publicznej. Ten stosunek zarówno w Chorwacji, jak i w Serbii dawał się wciąż określić jako pozytywny – z rosnącą domieszką ambiwalencji.

Bibliografia (wybór)

M. Bachtin (1983) *Jednolitość i zróżnicowanie języka*, [w:] *idem, Bachtin. Dialog. Język. Literatura*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 104-106.

- P. Baker (2006) *Using Corpora in Discourse Analysis*. London: Continuum.
- P. Baker, C. Gabrielatos, M. KhosraviNik, M. Krzyżanowski, T. McEnery, R. Wodak (2008) *A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press*, „Discourse & Society” 19(3), 273-306.
- J. Bartmiński (2012) *O pojęciu językowego obrazu świata*, [w:] *idem, Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 11-21.
- W. Chlebda (1997) *Zarys polskiej geografii mentalnej*, „Przegląd humanistyczny” XLI(3), 84-94.
- W. Chlebda (2018) *EUROPA w trzynastu obrazach*, [w:] W. Chlebda (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów, t.2: EUROPA*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 15-60.
- M. Czerwiński (2005) *Chorwacja między Europą a Bałkanami. Analiza dyskursu prasowego*, [w:] M. Dąbrowska-Partyka (red.) *W poszukiwaniu nowego kanonu. Reinterpretacje tradycji kulturalnej w krajach postjugosłowiańskich po 1995 roku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 97-116.
- M. Czerwiński (2012) *Europa jako znak w nowomowie jugosłowiańskich komunistów na przykładzie wystąpienia Josipa Broza Tity*, „Slavia Meridionalis” 12, 249-264.
- M. Czerwiński (2015) *Kultura, dyskurs, znak*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- M. Czerwiński (2018) *Językowo-kulturowy obraz EUROPY we współczesnej Chorwacji*, [w:] W. Chlebda (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów, t.2: EUROPA*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 397-430.
- T. van Dijk (1998) *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
- M. Foucault (1977) *Archeologia wiedzy*. Tłum. A. Siemek. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- D. Gil (2005) *Prawosławie, historia, naród. Miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- D. Gil (2018) *Oświecenie (Serbia)*, [w:] G. Szwat-Gyłybowa (red.) *Leksykon idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach. XVIII-XXI wiek. T. 1*. Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, 62-72.
- D. Gil (2020) *Europa (Serbia)*, [w:] G. Szwat-Gyłybowa (red.) *Leksykon idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach. XVIII-XXI wiek. T. 10*. Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, 101-104.

- R. Grzegorzczkowska (1998) *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*, [w:] J. Bartmiński (red.) *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 9-17.
- R. Koselleck (2006) *Crisis*, „Journal of the History of Ideas” 67(2), 357-400.
- M. Krzyżanowski (2009) *Europe in Crisis? Discourses on Crisis Events in the European press 1956–2006*, „Journalism Studies” 10(1), 18-35.
- K. Luketić (2013) *Balkan: od geografije do fantazije*. Zagreb: Algoritam.
- T. McEnery, A. Hardie (2012) *Corpus Linguistics: Methods, Theory, Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- K. K. Patel (2020) *Values and Norms*, [w:] *idem, Project Europe. A History*. Cambridge: Cambridge University Press, 146-175.
- J. Rapacka (1995) *Godzina Herdera. O Serbach, Chorwatach i idei jugosłowiańskiej*. Warszawa: Energeia.
- J. Rapacka (1997) *Leksykon tradycji chorwackich*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- M. Reisigl, R. Wodak (2009) *The discourse-historical approach (DHA)*, [w:] R. Wodak, M. Meyer (red.), *Methods for Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 87-121.
- T. Sekulić (2020) *The European Union and the Paradox of Enlargement. The Complex Accession of the Western Balkans*. Cham: Palgrave Macmillan.
- M. Todorova (1997/2014) *Bałkany wyobrażone*. Tłum. P. Szymor, M. Budzińska. Wołowiec: Czarne.
- A. Törnberg, P. Törnberg (2016) *Combining CDA and topic modeling: Analyzing discursive connections between Islamophobia and anti-feminism on an online forum*, „Discourse & Society” 27(4), 401-422.
- L. Wolff (1994/2020) *Wynalezienie Europy Wschodniej. Mapa cywilizacji w dobie Oświecenia*. Tłum. T. Bieroń. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.